

PERSONALHISTORISK TIDSSKRIFT

92. ÅRGANG . 15. RÆKKE . 6. BINDS FØRSTE HALVBIND

UDGIVET AF
SAMFUNDET FOR DANSK GENEALOGI
OG PERSONALHISTORIE

1972

INDHOLD

<i>Pastor em. Gudmund Kelstrup:</i> Anders Andersen Viborgs slægtsoptegnelser	1
<i>Regnskab for Samfundet for dansk genealogi og Personalhistorie 1971</i>	28
<i>Arkivar, dr. phil. Vello Helk:</i> Digteren Conrad von Hövelen (1630–89)	29
<i>Socialinspektør Olav Christensen:</i> Patricierslægten Schumacher fra Haderslev	47
<i>Civilingeniør Palle Gravesen:</i> Illumstudier IV. Iver Hansen og hans efterkommere	71
Rettelser og tilføjelser til Illumstudier I–III	96
<i>Små meddelelser:</i> Johann Ludwig von Erlach. Ved Finn Friis	105
<i>Spørgsmål og svar</i>	108
<i>Anmeldelser:</i> Pierre Durye: La généalogie (K. Albertsen)	110
Von Kirchenbuchverkartung zum Ortsippenbuch (K. Albertsen)	111
Sv. Houmøller: Biografiske tidsskriftartikler (Hans H. Worsøe)	112
Arkivalier over borgerskaber og næringstilladelser (Ole Degn).....	113
Godsarkiver i ryttergodser (Ole Degn)	113
Ole Degn: Livet i Ribe 1560–1700 (Paul G. Ørberg)	114
Gunnar Sandfeld: Komedianter og skuespillere (Hans H. Worsøe)	115
Niels Friis: Orgelbygning i Danmark (Hans H. Worsøe)	117
Familiehistorie – Slesvig-Holsten (E. Wigelsen Bruun)	117
Hans Christian Andersen and the Romantic Theatre (H. Topsøe-Jensen).....	117
Poul Andersen: Kaperkaptajn Ole Andersens efterkommere (Hans H. Worsøe)	118
Johanne Marie Worsøe: Fra Bestemor Heibergs tid (Hans H. Worsøe)	119
Grethe Heltberg: Vi (H. Topsøe-Jensen)	119
Ole Bjørn Kraft: En konservativ politikers erindringer (Finn H. Blædel).....	119
Esbjørn Hiort: Etatsråd E. M. Møller og hans efterslægt (Hans H. Worsøe)...	120

PERSONALHISTORISK TIDSSKRIFT

udgives af SAMFUNDET FOR DANSK GENEALOGI OG PERSONALHISTORIE og redigeres af samfundets skriftudvalg ved sekretæren, arkivar Hans H. Worsøe, til hvem manuskripter bedes indsendt.

Abonnement kan kun tegnes ved indmeldelse. Foreninger og biblioteker kan optages som medlemmer. Indmeldelse sker ved henvendelse til sekretæren.

Medlemmer, der ønsker oplysning eller vejledning i genealogiske og personalhistoriske spørgsmål, kan henvende sig til OPLYSNINGSTJENESTEN, der efter evne og muligheder under hensyntagen til spørgsmålenes art enten besvarer disse direkte eller indrykker dem i Hvem forsker Hvad eller tidsskriftet, når pladsen tillader det. Spørgsmål indsendes til redaktøren.

Redaktionens adresse: Arkivar Hans H. Worsøe, Stenshøj 12, Bruunshåb, 8800 Viborg.

DIGTEREN CONRAD VON HÖVELEN (1630-89)

AF VELLO HELK

Under 30-årskrigen søgte mange tyskere til Danmark, nogle kun for et kortvarigt ophold, andre for hele livet, idet de ofte stiftede familie og grundlagde endnu til dels blomstrende embedsmands-, købmands- og håndværkerslægter¹). Indvandringen fortsatte i Frederik IIIs tid. Blandt dem, der således for kortere eller længere tid fandt deres tilflugt i Danmark, var også enkelte digtere, og den besynderligste blandt disse er afgjort *Conrad von Hövelen*. Hans levnedsløb og forbindelsen med Danmark har ikke været genstand for megen interesse, bortset fra en kort oversigt over hans liv og virke af forfatteren Hans Werner, offentliggjort 1940 i nærværende tidsskrift²). Werner bygger for en stor del på spredte biografiske oplysninger i digterens værker, og den summariske egenhændige redegørelse for hans liv indtil 1657, der findes vedlagt et af hans trykte digte i Det kgl. Bibliotek.

Conrad von Hövelen har skrevet mange små og ofte meget snurrige bøger. Disse indeholder både poetiske arbejder, mest lejlighedsdigte i tidens traditionelle panegyriske stil, og afhandlinger af mere prosaisk art, hvor han behandler emner fra sprogforbedringens, teatrets, de literære selskabers, astrologiens, statskunstens og den nordtyske lokalhistories områder. Af titlerne på nu tabte og måske aldrig udgivne bøger fremgår, at han desuden har skrevet om teologiske, pædagogiske og fortifikationstekniske emner.

Med hensyn til digterens afstamning har der hidtil hersket uvished. Hövel-slægtens historiker *A. Fahne von Roland* henfører ham til den holsten-hamburgske linie og synes at have den opfattelse, at han var nært beslægtet med familierne Hövelen i Lübeck³). Werner konstaterer, at Conrad von Hövelen aldrig nævner noget om sin fædrene slægt, og at hans våben ret nøje svarer til det, som er blevet ført af en Hövel-slægt i Braunschweig.

Gådens løsning har i mange år ligget inden for rækkevidde, nemlig i et håndskrift i Karen Brahes Bibliotek i Landsarkivet i Odense – med den vidtløftige titel: »Der stätes geplagte Leidtrager Hiob, d. i. Kunrat von Hövelens Lebens-Lauf und Welt-Abschid der Nachwelt öffentlich fürgestället«⁴).

Det indeholder foruden en del bibelske betragtninger hans levnedsløb og sidste vilje, som han har nedfældet på sit sygeleje, efter at han 1684 pludselig blev ramt af en alvorlig sygdom, som plagede ham lige til hans død 1689. Håndskriftet supplerer på væsentlige punkter Werners artikel og vores viden om Hövelen, navnlig angående hans afstamning og ophold i Danmark.

Digteren fortæller, at han er født i Altona den 22. februar 1630 og døbt 3. marts i Ottensen af sognepræst *Arnold Schepler*. Hans fader var *Hans von Hövelen* – »der Crone Sweden zu zweimalen bestalter Ritmeister« – og moderen hed *Metta Post*, eneste datter af overamtmanden på Bückebug slot i grevskabet Schaumburg. Videre fortæller Hövelen om faderen:

König Christian den 4ten von Dänmark in dessen dihnsten mein Fater gestanden, aus der Slachte auf einem Weissen Pferde, so Malthe Sehsted ihme abstunde, glücklich davon geholfen . . .

Det lader altså til, at faderen har deltaget i slaget ved Lutter am Barenberg, hvor Christian IV mistede sin hest. Det var dog ikke *Malte Sehested*, men kongens schlesiske staldmester *Wenzel Rotkirch*, der overlod ham sin hest, således at kongen kunne slippe bort.

Digteren opregner endvidere sine aner på fædrene og mødrene side:

Aschen von Hövelen	Bernhard Post
Maria von Starzhausen	Sidonia von Hakkelberg
Bartold von Hövelen	Idel Henrich Post
Sophia Quidzou	Eleonora Kraft
Gotschalk von Hövelen	Stadius Post
Anna Kunigunda Mandeuffel	Apollonia von Knesebek
Jürgen von Hövelen	Hans Diderich Post
Sabina von Lest	Dorothea von Metzgerod
Hans von Hövelen	Metta Post
Kunraht von Hövelen	

Og han tilføjer:

Und sind meine Eltern beide die letzte von dieser Uhralten Stam Linie; denen aber noch Manche in Sachsen, Westpfalen, Brandenburg, Gelderland, Lifland und Polen s.a.w. anbefreundet.

Denne imponerende aneliste bekræfter Werners formodning om, at Hövelen ikke var i nær familie med slægtens lybske gren. Ingen af de ovennævnte personer forekommer i denne slægts anetavle.

I Klevenfelds samlinger i Rigsarkivet findes et aktstykke, som angår Conrad von Hövelens adelige afstamning⁵). Det er digterens egenhændige udtog af et kejserligt nådesbrev fra 1656, og det giver tillige en række oplysninger om hans forfædre og deres meriter. Ifølge disse stammede slægten fra Spanien, men havde siden slået sig ned dels i Nedersachsen, dels i Westfalen. Digerens tipoldefader Bartold von Hövelen havde »zu seiner Zeit im sachsichen Kriige die Ställe eines Generals oder Feldobristen rühmlichst verträten«. Hans søn og sønnesøn havde derefter opholdt sig på deres adelige godser i Braunschweig. Digerens fader Hans von Hövelen havde udmærket sig som ritmester i svensk tjeneste, hvilket bevidnedes af breve fra hertug *Bernhard af Weimar*, feltmarskal *Torstensson* og oberst *Slange*⁶), som berømmede ham som tapper soldat og retskaffen adelsmand. Den samme anerkendelse nød han hos flere navngivne medlemmer af fyrstehuset Braunschweig-Lüneburg, navnlig hos hertugerne *Friedrich Ulrich*, *Georg*, *Friedrich* og *August*. Videre berettes i brevet, at faderen som tak for sine fortjenester havde fået bestalling som overførster på slottet Blankenburg.

Brevet angives at være udstedt af kejser Ferdinand 1656. Året før havde Hövelen imidlertid gennem den kejserlige hofpfalzgreve Johann Rist fået konfirmation på sit våben⁷). Det refererede angivelige kejserlige privilegium er imidlertid affattet på en sådan måde, at det ikke kan være udstedt gennem det kejserlige kancelli. Alene omtalen af habsburgernes fjende hertug Bernhard af Weimar som »glorwürdigen Andänckens« og fremhævelse af faderens fortjenester i kampen mod kejseren taler mod denne proveniens og rejser tvivl om dokumentets ægthed⁸). Hvad Hövelen skulle bruge sit adelskab til, fremgår af hans videre levnedsløb.

Visse dele af Hövelens beretning synes at bygge på virkelige hændelser. Ad anden vej – gennem nogle procesakter i statsarkivet i Wolfenbüttel – kan konstateres, at en *Hans Hövel* fra Salzgitter i september 1631 på eget initiativ befriede grevskabet Blankenburg for kejserlige tropper, da han som løjtnant i svensk tjeneste efter sejren ved Leipzig kom derhen på et strejftog. Som belønning fik han løfte om en overførsterstilling. Dette fik han bekræftet adskillige gange af skiftende fyrster, men nåede ikke at tiltræde før sin død i september 1640⁹). Hans enke, der i sagens akter som regel kaldes *Metke Hövels*, fik den 29. december 1640 af hertug Frederik, ærkebiskop af Bremen (den senere kong Frederik III) et intercessionsbrev til hertug August af Braunschweig-Lüneburg om betaling af en sum på 500 rigsdaler, som

Jacob og Hans Siegfried von Saldern 1636 havde lånt af Hans Hövel¹⁰). Disse akter indeholder intet om Hans Hövels adelige afstamning, og hans navn bliver ikke sat i forbindelse med nogen besiddelser, men man får dog en bekræftelse på, at han var digterens fader. Når han senere – antagelig af sin søn – betegnes som »von Levensted«¹¹), peger det hen mod Salzgitter, hvor der findes en landsby Levenstedt¹²), som muligvis har været hans hjemsted.

Efter Hans Hövels død fortsatte enken med at gøre sine krav gældende over for familien von Saldern, der åbenbart var uvillig til at betale sin gæld. Efter enkens begæring udstedtes 1659–61 gennem det fyrstelige braunschweig-lüneburgske kancelli i Wolfenbüttel flere resolutioner om betaling, men tilsyneladende uden resultat. I august 1661 døde moderen og blev ligesom sin mand begravet i Horneburg i Bremen stift¹³). Heller ikke kirkebogsindførslerne tyder på adelig herkomst. Efter moderens død fulgte sønnen Conrad 1662 kravene op¹⁴).

Heller ikke med hensyn til moderens afstamning er det muligt at finde sikre holdepunkter. Navnet *Post* tilhører en af de betydeligste adelsfamilier i grevskabet Schaumburg, men man skal helt tilbage til 1562–66, inden man finder en *Johann Post* som landdrost i Bückeburg, og han kan vel næppe komme i betragtning som digterens bedstefader¹⁵).

Man må nok indtil videre betragte den fine stamtavle med en god portion skepsis, selv om digterens senere forbindelse med medlemmer af familien *von Knesebek* i Skåne kunne tyde på en eksisterende familietilknytning på mødrene side¹⁶).

Ved at sammenholde de ovenstående oplysninger må det formodes, at digterens fader har anbragt familien i Hamburg, mens han selv var i felten. I sin selvbiografi fortæller Hövelen intet om eventuelle søskende, men i et brev af 1662 nævner han en broder, der efter sigende skulle være fange i Tyrkiet¹⁷). Om sin barndom beretter digteren, at forældrene ved hjælp af gode lærere havde opdraget ham til gudsfrygt, kunst og videnskaber, som han havde særlig lyst til. Allerede i 10-års alderen var han kommet til universitetet i Rinteln, hvor han deponerede den 1. juli 1640¹⁸), en oplysning, der synes tvivlsom, selv om han roser sig af sin særlige begavelse.

Ifølge Werners kilde blev den unge Conrad efter sin faders død af morbroderen *Hans Bremer*, hertug Frederiks kammerjunker, hentet fra Horneburg¹⁹) til Bremervörde for at blive undervist af *Franz Müller*, informator for pagerne. I selvbiografien fortælles blot, at han en tid var page ved hoffet i Bremervörde.

Med hensyn til de følgende år er der en vis uoverensstemmelse mellem Werners kilde og selvbiografien. Ifølge den første fulgte Hövelen 1647 med morbroderen til Glückstadt²⁰). To år senere var han i tjeneste hos den svenske resident *Vincens Müller* i Hamburg. I selvbiografien oplyser han:

Nachgehends hihlte ich mich bei dem Hochgelarten Hr. Canzelar Diderich Reinking in 2: Jahr bis 1651 im Kanzelei üben zur Glückstadt auf. Von der Zeit als dem 3. Oct. 1651 bis 1652 den 6. Maij bedinete ich bei dem Swedischen Resident Hr. Vincenz Möller in Hamburg die Correspondenz und Postverwaltung; so mir aber nicht länger austunde, drum ich resignirte.

Det synes rimeligt, at han har forladt hertug Frederiks hof 1647, da denne blev udpeget til tronfølger i sin afdøde broders sted. Ny er oplysningen om Hövelens tilknytning til *Dietrich Reinking*, der i mange år havde været hertug Frederiks kansler og siden 1648 ledede hertugdømmernes regeringskancelli, fra 1649 med sæde i Glückstadt. Hans korte tjeneste hos den svenske resident bliver i selvbiografien rykket et par år frem. På grund af de nøjagtige tidsangivelser er det sandsynligt, at oplysningen bygger på et skriftligt dokument, måske en anbefaling, eller i hvert fald på tidligere optegnelser, hvorfor den må foretrækkes frem for Werners kilde.

Beskæftigelsen som kancellist huede åbenbart ikke Hövelen, han ville gerne ud at rejse. Da han ikke synes at have haft nogen økonomisk baggrund og var nødt til at tjene til livets ophold, kunne han vælge den nærmeste mulighed: at søge tjeneste hos en adelsfamilie, der havde brug for en rejeleedsager eller huslærer. Et møde »in der Trauben zu Hamburg« med *Mikkel Wibe*, hovmester for rigsråd *Christen Skeels* søn *Otte*, der netop i begyndelsen af maj 1652 over Hamburg drog ud på en langvarig udenlandsrejse²¹), bragte Hövelen til Tryggevælde på Sjælland, hvor rigsråden var lensmand. Her underviste han husets unge døtre *Berte* og *Birgitte* i tysk, som Christen Skeel lagde stor vægt på, men opholdet blev afbrudt allerede i efteråret 1653, idet rigsrådens hustru døde, og børnene sendtes hjemmefra til slægtninge, med den faderlige formaning ikke at glemme »hues Conradt Hövel Eder aff Tydsken haffuer lært«²²). Hövelen måtte nu se sig om efter en anden ansættelse og opnåede en sådan hos den lærde fru *Birgitte Thott* på Tureby, hvor han ifølge selvbiografien var fra 10. november 1653 til 1656, idet han dog af og til var ude at rejse, bl. a. i Norge, Brabant, Flandern og Holland. Selvbiografien forbigår hans beskæftigelse, navnlig hans livlige litterære virksomhed i denne periode, som åbenbart

beredte ham mange skuffelser. Werner har behandlet denne side af hans virke og hans forbindelser med danske lærde i denne periode ret indgående²³). Ved siden af sit arbejde som huslærer på Tureby, hvor han rimeligvis har undervist ejerens broderdøtre Elisabet og Sophie Thott i tysk, drev han sproglige og andre studier og kom i forbindelse bl. a. med professorerne *Ole Worm* og *Thomas Bang*. Også under sin udenlandsrejse var han »mit hochgelarten und weltberümeten Leuten in gute Kundschaft geraten«²⁴).

Af hans trykte værker påkalder et sprogteoretisk skrift, som er dateret på Sjælland den 19. oktober 1655, men trykt i Hamburg, særlig interesse. Heri nøjes Hövelen ikke med at fremlægge nogle retningslinier til fornyelse af tysk retskrivning, som han i øvrigt selv følger, men forsøger også lignende reformtanker inden for det danske sprog. Han drager navnlig til kamp mod bogstaven »c«, som han foreslår afløst af »k« (f. eks. »ikke« i stedet for »icke«), fraråder fordobling af »f« (f. eks. »efter« i stedet for »effter«) forkaster brugen af »v« eller »w« i stedet for »u«, foretrækker »kv« og »ks« i stedet for »q« og »x« og har flere lignende forslag, som senere vittterlig er blevet gennemført²⁵).

Det er også netop under opholdet på Tureby, at Hövelen begynder at interessere sig for sin herkomst. I 1655 fik han et våbenbrev konfirmeret hos den kejserlige hof- og pfalzgreve, digterpræsten *Johann Rist*²⁶), og det ovenfor omtalte udtog af et kejserligt våbenbrev stammer efter hans oplysninger fra 1656, da han var vendt tilbage fra sine rejser²⁷). Dette synes at hænge sammen med, at han under opholdet på Tureby blev forelsket i *Sibylle Gjøe*, Birgitte Thotts afdøde mands niece. Kun som adelig kunne Hövelen gøre sig forhåbninger om at blive gift med sit hjertes udkårne²⁸).

Selvbiografien giver et godt indblik i denne kærlighedshistorie. Det er fortællingen om en fremmed og fattig huslærer, der ønskede at gifte sig med en adelsfrøken, hvis slægtninge ikke ville vide af ham. Men lad Hövelen selv fortælle. Under opholdet på Tureby hos Birgitte Thott

habe ich mit Ihrer Verwandten als Sal. Mannes Bruder Tochter mich unauflösllich, nemlich Jungfer Sebille Gjøe verlobet. Weil aber einige ihrer Freundschaft unbillig, gotlos und bösllich uns widerstanden, und mich verfolgt . . .

Derefter er nogle linier slettet ved overstregning, måske af diskretionshensyn. Det lader til, at Hövelen af den grund har måttet forlade Tureby, og han rejste til hertugdømmet Bremen. Men da

fihle der Swedische Krig 1657 mit Dänmark in, das ich nicht auss dem Herzogtum Bremen, woselbst ich Ein Jahr bei Majeur Tönneken Verpachter auf dem Alten Kloster für Buxtehude aufhihlte, wider gelangen mogte, sondern nach Sweden zu Sr. Hochgräfl. Excell. dem Hr. General Feldmarschal Douglas geschickett wurd, bei dem Hochgr. Excell. ich in die 4:Jar in dihnste gestanden, sowol in Sweden, als Lifland und Cuhrland u.s.w.

Han har altså næppe virket i København, som antaget af Werner. Han kunne overvære den foreløbige danske fremgang på nært hold og besyngte den, men den hurtige svenske fremrykning i sommeren 1657 indhentede ham og fik ham til at forstumme. Desværre fortæller selvbiografien intet om de nærmere omstændigheder ved hans overgang til og virke i svensk tjeneste. Gennem sit arbejde hos den svenske resident i Hamburg 1651–52 må Hövelen have fået visse svenske kontakter. Den svenske feltmarskal *Robert Douglas* besad siden 1647 det sækulariserede Kloster Zeven i Verden, midtvejs mellem Bremen og Hamburg²⁹).

Fra andre kilder vides, at Hövelen under sit ophold i Sverige har skrevet og iscenesat skuespil og balletter³⁰). Efter fredsslutningen tog han den 12. oktober 1660 sin afsked og vendte tilbage til Danmark. Han blev forsynet med fine rekommandationsskrivelser til rigsfeltherren *Hans Schack*, der netop i disse dage spillede en fremtrædende rolle i statsomvæltningen, som betød enevældens indførelse i Danmark. I København kunne Hövelen også atter mødes med sin forlovede, og den lange adskillelse synes ikke at have svækket deres følelser for hinanden, men det kneb for Hövelen med at få en standsmæssig stilling. Han blev modtaget høfligt af rigsfeltherren, fik tillige foretræde for rigsmarskal *Johan Christoph von Körbitz* og andre høje herrer, men overalt

waren es nur lauter Worte mit Entschuldigung, das weil es nu Fride, und die Militie abgedanket, und auch keine civil-chargen vacant, wolte man meiner künftig ingedänk sein.

Da han således blev holdt hen med tomme løfter og snart også blev skilt fra sin forlovede, der blev sendt væk af sin søster, besluttede Hövelen at rejse til Skåne, hvor han havde en kvindelig slægtning – *Sibylla Lukretia Clara von Knesebeck*, der var gift med den svenske assistensråd *Gustaf Taubenfelt*³¹),

so mich herzlich gerne aufname, bei derselben hihlte ich mich eine Zeit auf in ihres Eheherren Abwäsen, beides in Malmö, und auf ihrem Gute Taubenfeldsholm, sonst Tagerup genant, so von neuen ich für sie aus 3:Bauerhöfen zum Adel-Sizhofe aufbauen lihss.

Mens Hövelen var i Skåne, sendte han mange breve til sin forlovede, men hendes pårørende lod dem ikke komme hende i hænde. Her fik digteren imidlertid en forbundsfælle i *Birgitte Ulfeld*, en søster til den afsatte rigshofmester. Derom fortæller Hövelen:

Warender Frist sante ich allenthalben verflogene Schreiben um meine Treu- und Sebille Giøe, so von ihrer Verwantschafft verhälet waren auszukundschaften, welches des forigen Reichshofmeisters Corfiz Ulefelds Swester frau Birte Ulfeld inne wurde, so es Sebillen Giøe andeutete, welche 1661 auf Martini Zeit (wie ich äben gewillet, dem Norde folgenden Morgens Abschied zu gäben und nach meiner Heimat zu reisen) zu Saxtrup im Schonen ankame, und sich auf Tagerup anmelden lihsse, drauf ich in des dän. Capitain Idel Henrich von dem Knesebek, der Taubefeldschen Bruder und dem Bereiter daselbst Gegenwart zu ihr gelangete, mich resolvirende meine unbrüchige Treue fortzusetzen, und sie nicht in Verweldung geraten zu lassen . . .

Derefter er atter enkelte ord slettet. Sibylle Gjøs flugt til Skåne var af afgørende betydning for parrets videre skæbne. Trods den lange adskillelse i krigens tid var deres kærlighed ikke kølnet, og nu besluttede de trods familiens modstand at fortsætte tilværelsen sammen. Men fremtidsudsigterne har nok ikke været de lyseste, idet ingen af dem rådede over midler af betydning. Det har antagelig været Hövelens mening at søge hjælp hos sine slægtninge i Nordtyskland. Han beretter, at han og Sibylle Gjõe allerede den følgende morgen, den 10. december, drog til Landskrona, hvor de overnattede i *Steen Jonsens* hus. Det forekommer mærkeligt, at rejsen til Lübeck har taget temmelig lang tid – ifølge Hövelen ankom de den 2. februar 1662 og rejste derefter til Hamburg, hvorfra de meddelte Sibylle Gjøs søster Birgitte på Quitzovsholm, hvad der var foregået. Hövelen oplyser intet om, hvornår de er blevet gift. Hendes slægtninge synes at have affundet sig med tingenes tilstand, men de ønskede åbenbart ikke at se Hövelen, men nok Sibylle Gjõe, der i den følgende tid gentagne gange besøgte sin familie på Fyn.

Hövelen berører ikke med et eneste ord sit virke i Nordtyskland i de følgende år, ej heller hører vi noget om hans medlemskab, først af *Philip von Zesens* »Teutschgesinnte Genossenschaft«, senere af den af *Johann Rist* stiftede »Elbswanenorden«. I det førstnævnte selskab skal han være optaget så tidligt som den 31. december 1661, altså allerede før end han ifølge selvbiografien kom tilbage til Hamburg³²). Som allerede påpeget tager deres rejse fra Landskrona til Lübeck usædvanlig lang tid. Teoretisk kan Hövelen efter afrejsen i oktober godt have været i Hamburg i december.

Af de førnævnte procesakter fremgår det, at Hövelen den 30. maj 1662 var i Braunschweig, hvorfra han i et brev anmodede om betaling af den gæld, som to medlemmer af slægten von Saldern i 1636 havde stiftet hos hans fader. Det gjaldt åbenbart at rejse penge til familiens fortsatte eksistens³³). Selvbiografien giver videre holdepunkter for familiens opholdssteder. De var endnu i begyndelsen af 1663 i Braunschweig, hvor Sibylle Gjøe den 6. januar fødte datteren *Amalie Anna*, der blev døbt i St. Ægidius kirke af sognepræsten *Conrad Rademacher*³⁴). Det næste barn, *Elisabeth*, blev født den 14. marts 1665 i Lübeck og døbt af sognepræsten *Albert Balemann* ved Mariekirken.

Disse oplysninger kan suppleres ved hjælp af et løst blad, ligeledes i Karen Brahes Bibliotek, med nogle optegnelser af Hövelen selv om hans børn³⁵). Han meddeler således, at det første barn blev døbt tre dage efter fødslen, og at hun var opkaldt efter *Amalie Barbara von Knisted* og *Anne Gjøe*, moderens faster, den berømte bogsamlerske. De anføres tillige sammen med grev *Wilhelm Douglas*, ældste søn af Hövelens svenske arbejdsgiver, som faddere, men da de på grund af den lange afstand ikke kunne komme til stede, blev de repræsenteret af tre dåbsvidner, blandt dem *Johann Casper Rist*, søn og senere efterfølger af digterpræsten i Wedel, og *Ebeling Goes*, fyrstelig staldmester i Braunschweig (Elbsvaneordens *Cygnander*). Det andet barn var opkaldt efter *Elisabeth Thott*, antagelig den moderløse adelsfrøken, der samtidig med Hövelen opholdt sig hos sin faster Birgitte Thott på Tureby, hvor hun døde i ung alder 1656. Barnet havde som faddere jomfru *Christina Douglas* med sin moder *Christina Mörner*, enke efter Hövelens herre grev Robert Douglas, og *Jacob von Saldern* til Wilsnak, Plattenburg og Saldern, antagelig en af de ovennævnte debitorer eller i hvert fald medlem af deres familie. Heller ikke denne gang var fadderne i stand til at give møde, og de blev repræsenteret af lokale borgere, nemlig af fru *Elisabeth*, enke efter *August Becker*, *Heinrich Höpner* og *Nathanael Snittelbach*, en af de syv rådmusikere i Lübeck, som Hövelen i øvrigt omtaler rosende i sin bog om Lübeck, der blev trykt året efter³⁶). Det er iøjnefaldende, at Hövelen stadig har forsøgt at fastholde sin tilknytning til familien Douglas i Sverige.

Af de daterede forord til hans værker fremgår det, at han endnu i juli 1664 var i Braunschweig, men fra januar 1665 til august 1668 er fortalernes stedsangivelse Lübeck³⁷).

Naturligvis kan han også have været andre steder, og han synes navnlig at have dyrket sine forbindelser i Braunschweig. I et skrift, hvis fortale er dateret den 4. december 1665 i Lübeck, omtaler han

blandt andre mærkelige himmeltegn en komet, som han havde iagttaget sidst i marts, antagelig samme år, på sin rejse fra Mölln med den lybske postrute til Braunschweig. Efter at have fortsat observationer af kometen under opholdet i Braunschweig, besøgte han i begyndelsen af april *Christian Franz v. d. Knesebek* på et gods 4 mil fra byen, hvor han stadig holdt øje med himmelfænomenet. Den 6. april var han atter tilbage i Braunschweig og standsede først sine observationer, da kometen en lille uge senere blev usynlig³⁸).

Om hans rastløse virke i den tid vidner de mange værker, som han har fået udgivet, for en stor del på egen bekostning. Af disse fremhæves hans bøger om Elbsvaneordenen og om skuespilopførelse. Disse værker indeholder spredte oplysninger om hans virke i Danmark og Sverige og er dediceret til mange forskellige personer, overvejende til medlemmer af den braunschweig-lüneburgske fyrsteslægt og af familien Douglas, men det kan nævnes, at den første del af hans bog om skuespil er dediceret til jesuitterne i Hildesheim som dygtige arrangører af skuespil og den anden del til dekanen og domherreerne i Halberstadt. I disse værker aftrykkes tillige en række digte, fortrinsvis af medlemmer af Elbsvaneordenen, hvis medlem Hövelen havde været siden 1. juli 1662 under navnet *Candorin*, som han derefter ofte brugte som sit forfatternavn. Han var en tid ordenens fiskal og fungerede i Johann Rists sidste leveår, under dennes sygdom, som ordenens leder. Han opnåede også den hæder at blive laurbærkronet digter. Af denne begivenhed giver han en skildring i bogen om Elbsvaneordenen, i hvis sidste del han citerer alle de ved denne lejlighed fremsagte digte og skildrer hele den besynderlige ceremoni. Efter Johann Rists død i august 1667 begræd Hövelen dens leders bortgang i et sørgedigt, som blev trykt som tillæg til ligprædikenen. Derefter synes ordenens virksomhed at være ebbet ud.

Hövelen udgav også en del vidtløftige lokalhistoriske værker, således om Lübeck (1666), Ratzeburg (1667), Hamburg og Lüneburg (1668). De afsluttes som regel med nogle bidske ord til hans kritikere.

Det tredje barn bandt familien Hövelen afgørende til Danmark. Da Sibylle Gjøe efter sin broder Henriks død (han døde ugift i København den 17. februar 1668) atter gæstede sin familie på Fyn, nedkom hun den 31. marts i Skibhusene ved Odense med sønnen *Hans Henrik*. Fødslen nævnes også i de ovennævnte optegnelser, og det oplyses, at barnet blev opkaldt dels efter sin farfar, dels efter morbroderen. Desværre afbrydes optegnelserne midt i en sætning, lige inden Hövelen skal til at nævne faddernes navne. På grund af svagelighed blev dren-

gen døbt hjemme af magister *Herman Beck*, sognepræst ved St. Hans kirke i Odense. Efter fødslen skrev Sibylle Gjõe til sin mand, der opholdt sig i Lübeck, at også han skulle komme til Fyn. Familien er antagelig gået med til at acceptere ham. Det varede dog nogen tid, inden Hövelen kunne komme, muligvis skulle han først afvikle sine sager i Lübeck. Endelig kort før jul forenedes han med sin familie på Fyn.

Werner har følgelig ret i sin antagelse, at Hövelen o. 1669 har taget ophold i Danmark. Her havde han sin hustrus nærmeste pårørende, hendes søster *Birgitte Gjõe* med sin mand *Henning Quitzov*, der boede på Quitzovsholm (nu Hofmansgave). De var næppe ret velhavende, havde således svært ved at klare skatterne, og det har vel været begrænset, hvad de har villet eller kunnet yde familien Hövelen. Kampen for familiens eksistens har fra første færd været digterens lod og byrde. I begyndelsen boede de til leje i Kerterminde og købte derpå en bondegård Farstrup. Her blev anden påskedag (24. april) 1671 deres fjerde og sidste barn født, nemlig sønnen *Eskil Conrad*, der blev døbt af sognepræst *Peder Rasmussen* i Marslev. Barnet døde dog allerede året efter, den 16. maj 1672, og blev den 5. oktober bisat i Egense kirke, hvor familien Gjõe havde sit gravsted.

Det lader til, at mosteren *Birgitte Gjõe* på Quitzovsholm tog sig af børnenes opdragelse. I 1675 var de i hvert fald i huset hos hende og fik da den lærde jomfru *Anna Margrethe Bredahl* til lærerinde³⁹).

Om familiens levevilkår kan man danne sig et billede gennem skatteregnskaber. I begyndelsen af 1672 havde de på gården i Farstrup to karle og en pige, det samme til Skt. Hans, men til jul kun en kvinde. Hövelen betalte ingen komsuntion, men kun den sædvanlige skat på folkehold. Det synes at være gået ned ad bakke 1673, da de kun havde en kvinde i januar og juli kvartal, og det følgende år forekommer Hövelen ikke længere i skattemandtallet for Farstrup⁴⁰). Det lader til, at han har overladt gården til en anden. Det er muligvis denne gård, han den 19. maj 1675 tilskødede jomfru *Anne Munk* til Haraldskær.

Foruden gården i Farstrup havde familien Hövelen en ødegård i Næsbyhovedbroby, som de den 20. marts 1672 tilskødede den stedlige sognepræst hr. *Carl Pedersen*. Gården blev ved denne lejlighed takseret til 3 ørter rug og 5 ørter byg årlig⁴²).

Bondelivet passede ikke familien. Hövelens gentagne henvendelser til *Ulrik Frederik Gyldenløve*, *Hans Schack* og andre om ansættelse forblev resultatløse – han blev atter holdt hen med tom trøst. Derpå lod han videre forsøg og forhåbninger i denne retning fare og overto den

1. maj 1675 gården Brandholm i Nørvang herred. Den havde i sin tid tilhørt hans svigerfader *Eskild Gjæe*, der solgte den til *Henrik Mormand*. Den sidstnævnte pantsatte 1647 Brandholm til sin forgængers børn *Henrik*, *Birgitte* og *Sibylle*. Under svenskekrigene blev gården brudt ned, og senere tilfaldt den på grund af skatterestancer kronen, men 1670 fik *Henning Quitzov* den tilbage. Der var dog næppe sket noget med gården inden hans død 1672, og tre år senere trådte altså hans svoger *Conrad von Hövelen* til. Men heller ikke Brandholm kunne bidrage til at bringe familien ud af økonomiske vanskeligheder. Allerede 1676 havde Hövelen svært ved at udrede krigsstyr. Stiftamtmanden *Otto Didrik Schack* på Riberhus skrev i en henvendelse af 2. maj 1676 til amtsskriveren på Koldinghus, hvorunder Brandholm hørte, at Hövelen på grund af særlige omstændigheder, idet det hele var nedbrudt, og han først nu var begyndt at bygge et lille hus, ikke kunne give mere end 15 rd. 1 mk. 8 sk. i krigsstyr. Også i ekstraskatteregnskabet for 1678 anføres Brandholm som øde. For sig selv, sin hustru, to heste, to køer og fire får betalte han 19 rd. 1 mk., men der var enkelte af hans seks bondefamilier, der havde flere dyr. I 1681–83 betegnes hovedgården som endnu næsten øde. – Hövelen beskæftigede da en karl og en pige⁴³). Den ene ekstraskat afløste den anden, og det har under disse forhold været svært at holde det gående. Så sent som den 20. april 1682 fik han skøde på gård og gods af sin svigerinde *Birgitte Gjæe*⁴⁴). Fra 1686 tegner datteren *Amalie Anna* husstanden i skatteregnskaberne⁴⁵).

Disse svære tider med hårdt skattetryk under og efter den skånske krig genspejler sig også i digterens beretning:

(ich) trate 1675 den 1. Maij Meiner Frauen sel. Faters Öde Hofstede Brandholm wehe- und swehrmütig an, so wir nu in so weit in dieser seltzamen wunderlichen Zeit und verkehrtem Elenden zustande etwas aufgebaut, und das Unserige der Königl. Unerhörten und Unausstehelichen Schatzung überlassen müssen, so das wir nicht mehr das Broht davon in so harter Bewantnis drauf und davon haben.

Midt i al denne elendighed udsendte han 1679 i Frankfurt am Main »Candorins vollkommener Teutsche Gesandte«, en slags lærebog i diplomati. Han opregner heri en lang række gesandter, som han for 24 år siden har været i forbindelse med i Münster, Osnabrück og andre steder, antagelig i forbindelse med 30-års krigens afslutning, hvilket tyder på, manuskriptet er trykt med mange års forsinkelse.

Der er ingen tvivl om, at det er en bitter og desillusioneret mand, der har nedskrevet sin selvbiografi og sine betragtninger om liv og

død. Skæbnen havde i forvejen været hård mod ham, og dertil kom nu en pinefuld sygdom. Han skildrer selv sine lidelser:

Wan nu auch ich in eine fast Unheilbare Krankheit den 22. Aug. 1684 nu plötzlich gefallen, da über verhoffen und gedanken di Reissende Unheilsame Gicht, samt Podagra, Genugra, Ischiade, Chiragra, Lumbagine, humerorum, articulorum et juncturarum unsägliche smerz und Peinmachende ja jar vom Halse ab durch das dorsi spinam unleidliche Dolores meinen Leib, Geist und Sehle peinigen und unablässlich marteren, zu deme weder Kraut noch Pflaster hilfet . . .

Han var utilfreds med den behandling, der var blevet ham til del i Danmark:

In der Fremde habe ich doch Ehre, Freude, Gutes, und alles Beforderl. Gedeien gehabt; alleine in Dänmark leider Gottes nur das Widerspihl erfahren und bis dise Stunde ausstehen müssen . . .

Det meste af skylden for sin modgang lægger han på sin og sin hustrus familie:

Zum meisten haben meine Eigene und teils meiner Frauen Verwanten Schuld an meinem Unglück, Sorge, Herzeleid, und Swacheit, nach ihrer Verfolgung und unbillig erweisendem Schimpfen, Smach, Verachtung und Verdrusse, drum ich auch so Elende danider lige, därben, verdärben und für der Bestimten Zeit in Trauer, Peine und Wehe vergehen und stárben mus . . .

Den ulykkelige digter søger trøst i bibelens ord, navnlig i Jobs bog og Davids psalmer. Op mod halvdelen af hans sidste henvendelse til efterverdenen består af bibelciter. Han takker Gud for sit liv og for at have stået ham bi i mange farer og ulykker. Han takker også alle »gute, fromme, getreue Herzen und aufrichtige Sehlen, so es wol mit mir gemeinet und gutes erweisen.« Også sin hustru, der havde bistået ham »in Gesund- und Krankheit«, ville han takke »mit einem guten Farewol«, men af en aller anden grund er denne passus overstreget. Sine børn overlod han til Gud, som havde forundt ham dem, og »sie mügen ehrlich in der Welt leben, selig davon scheiden und in das Land der Lebendigen kommen«. Endelig tilgav han efter Herrens eksempel alle sine fjender og modstandere.

Hövelen går ikke ind på sit digteriske virke – han venter kun på døden og forløsning i Herren. Hans sidste vilje er kort og beskeden:

Zum Endlichen Slusse ist mein (mit grosser Beswörung über die, so dis nicht nachkommen) Christlicher letzter Wille, weil ich Nichtes in dise snöde Welt gebracht, auch Nichtes aus diser Argen Eitelkeit hinausnämen wärde, das man durchaus kein Bebräbnisgepränge (!) machen, Leichfolge halten, und dergl. mit meinem doten Leichnam haben wolle, sondern das man meinen Körper Nachmittags

in der Woche, ohne Einige Eitele, Vergängliche Snöde Leichpredigt in aller Stille beerden wolle. Wovon, wer und wie ich gewäsen, ist der frommen Unparteischen Welt Gotlob genug kund und wärden nach meinem dote sowol Manche gedrückte als Andre Schriften und Brife trotz allen meinen idersachren schöne meinen Ehrlichen Namen verteidigen. Den Prister kan man Drei Rtl., dem Köster Einen Rtl., für dero Mühe, und denen, so mich tragen und beerden hälfen, auch Einen Rtl. ins Gesamte gäben, das Sie ihren Durst leschen mügen. Im Leichhause sol weder Vohr oder nach meiner Beerdung nichts dergl. im Geringsten fürgehen.

Det vides ikke, under hvilket stadium af sygdommen han har skrevet det efterladte manuskript, men måske allerede før 1687, da gården på grund af skatterestancer var tildømt kongen. Det nævnte år fik han eftergivet resterende skatter og opnåede ret til igen at nyde Brandholm gård og gods. I sin ansøgning oplyser Hövelen blandt andet, at han på grund af sygdom allerede nogle år havde måttet holde sengen⁴⁶).

Den 23. oktober samme år skødede han både Brandholm med gods og tillige noget af strøgods erhvervet fra jomfru Anne Munk på Haraldskær til svigersønnen Niels Parsberg, der var gift med datteren Elisabeth⁴⁷). Han synes dog at have beholdt to øde gårde, den ene i Borup, den anden i Hyvild, som han i juli 1688 søgte skattefrihed for⁴⁸). Efter fem års lidelser døde han den 15. november 1689 og blev begravet i Brande kirke⁴⁹).

Hvordan er hans optegnelser havnet i Karen Brahes bibliotek? Familieme Brahe og Gjøe havde nære slægtskabsforbindelser. Derom vidner også to egenhændige digte, som findes i samme bibliotek. Det første er stilet til *Preben Brahe* på Hvedholm og dateret »mit flüchtiger Feder« i Odense den 28. november 1683⁵⁰). Det andet er sendt fra Brandholm til Karen Brahes søster Sophie på Engelsholm⁵¹). Begge digte er underskrevet »Candorin«. I det første indleder han på tysk og lover ud fra himmeltegnene, at alt nok skal blive bedre. Måske forsøger han på denne måde at opmuntre modtageren, der kort forinden havde mistet sin hustru og måttet se Hvedholm gå op i luer. Hövelen slutter på dansk:

O Tak, o megen Tak! for de Bewiiste Huld, Ære
samt Venskab. O kom an min Ven, begier og lær
af gammel Hövel sit, her er mit Blod og Mod,
ring er min Arm-formue, men Villien er god.

Tak, Tak skal gifve Gud (saalænge flyder Øer
og Danmark jordefast, saa længe lefver Gjøer,
saalænge Braher er) dend ædle Brahes Stam,
hvem dend vil ond og ild, Gud gir, at dend faa skam!

Det andet digt, som er affattet på tysk, er en nytårshyldest, som ledsager et kobberstik til ophængning. Modtageren var som nævnt en søster til Karen Brahe, der har givet biblioteket navn. Gennem sin hustru tilhørte også Hövelen denne familiekreds, hvorfra en væsentlig del af håndskriftsamlingen stammer. Den miskendte digter har ydet sit beskedne bidrag til denne samling.

Conrad von Hövelens talenter synes at have spændt vidt, og han skrev om mangfoldige emner. Han havde svært ved at finde sig en mæcen og var nødt til at klare sig selv, hvilket navnlig til sidst hæmmede hans udfoldelse. Selv betragtede han sig åbenbart som et miskendt geni, men hans forhåbninger om anerkendelse efter døden slog ikke til. Hans snurrige produkter har for det meste kun interesse som kuriositeter, og ikke engang hans levnedsløb har man kendt ret meget til. Hans selvbiografi er ikke særlig oplysende, men viser dog en ejendommelig skæbne, en besynderlig person med mange talenter, hvoraf det økonomiske måske ikke var det mest fremherskende.

Digterens portræt og våben er afbildet i hans bog om Elbsvaneordenen, som bærer trykkeåret 1667⁵²⁾ Portrættet – et kobberstik – er et brystbillede, hvor Hövelen er afbildet en face til venstre. Han bærer lang paryk, overskæg med fip og har et halstørklæde bundet i sløjfe. Hans dragt er med opslidsede ærmer. Kobberstikket er foruden blomster og bånd pyntet med en muslingeskal i hvert hjørne, og de går igen i hans våben, som er firdelt med første og fjerde felt med blå damascering, andet og tredje blå med en sølvrose, og skjoldet er belagt med en skråbjælke med tre ibskaller. Skjoldet svarer stort set til det våben som er beskrevet hos Siebmacher og Fahne⁵³⁾, men hjelmprydelsen afviger dog noget, idet der i Hövelens bog er seks påfuglefjer på hver af de to ibskaller på hjelmen, og rosen i midten bærer tre fjer af samme slags, mens Siebmacher har henholdsvis fem og en hejrefjer. Det interessanteste i denne sammenhæng er imidlertid, at Hövelen tilsyneladende har lånt ibskallerne og påfuglefjerne fra familien Gjøe, som netop fører et våben med tre sølvibskaller på skrå i et blåt felt og på hjelmen to ibskaller, hver med seks påfuglefjer⁵⁴⁾.

Der kendes tilfælde, hvor en familie fører et våben, som er en blanding af begge ægtefællers oprindelige⁵⁵⁾, men hos Hövelen rejser der sig imidlertid et andet spørgsmål: er dette våben identisk med det, han fik konfirmeret hos Johann Rist 1655? I bekræftende fald har han foregrebet begivenhedernes gang, idet han først efter flugten sidst på året 1660 er blevet gift med Sibylle Gjøe. Desværre springer han i sit uddrag af det påståede kejserlige nådesbrev af 1656 våbenbeskrivelsen

over. I tilfælde af blanding må han oprindeligt have ført et våben med en hvid rose som skjoldmærke. Det kan også tænkes, at Hövelen fra begyndelsen har haft et godt øje til ibskallerne – ved en overfladisk betragtning kan de forveksles med de tre høje, som Hövelen-familien i Lübeck førte på skråbjælken i deres slægtsvåben. Tvivlen om våbenets oprindelse svækker yderligere Hövelens påstand om sin uradelig afstamning.

Noter og henvisninger:

1) Af enkeltstudier om dette emne kan nævnes Th. O. Achelis, *Deutsche Studenten auf nordischen Universitäten während des Dreissigjährigen Krieges* (Archiv für Kulturgeschichte XXXIX, 1957, s. 189–208), og samme, *Deutsche Studenten als Hofmeister in Skandinavien während des Dreissigjährigen Krieges* (Zeitschrift für Niedersächsische Familienkunde, 32, 1957, s. 129–139). 2) Persh.T. 11:I, s. 222 ff. 3) A. Fahne von Roland, *Die Herren und Freiherren von Hövel*, I, Köln 1860, s. 75. 4) Sign. D II, 120. 5) RA, Klevenfelds saml. pk. 41. Det betegnes af Hövelen som »Extract – Einiges aus dem Kaiserl. Höveln erteilten Diplomate« og han har givet det overskriften: »Einiger Extract aus dem Kaiserlichen Diplomate, Gnaden- und Gewaltsbrife«. 6) Den sidstnævnte er antagelig identisk med Erik Slang, »den svenske Leonidas«, der tjente under Bernhard af Weimar, var oberst i livgarden, generalmajor under Torstensson og faldt 1642 ved Leipzig (G. Elgenstierna, *Den introducerede svenska adelns ättartavlor VII*, s. 332). 7) D. Detlefsen, *Johann Rist, gekrönter Poet*, i: *Zeitschr. d. Gesellschaft f. schl.-holst. Geschichte XXI*, 1891, s. 283. 8) Haus-, Hof- und Staatsarchiv i Wien har som svar på en forespørgsel meddelt, at det ikke har været muligt i arkivets akter at finde noget om et kejserligt privilegium til Conrad von Hövelen. Arkivet har også fået digterens uddrag forelagt og har bekræftet min formodning – og peget på andre formelle fejl, således på vendingen »Ihrer Majt. Erbkönigreichen« i stedet for »Unseren Erbkönigreichen«. I en tilføjelse til afskriften meddeler Hövelen, at det kejserlige brev stammer fra 1656, men at han kan skaffe nyere fra Tyskland, nemlig andre, som han havde fået for nogle år siden. Dette synes at tyde på, at afskriften stammer fra tiden efter hans tilbagevenden til Danmark 1668, og at han tilsyneladende uden større held har forsøgt at opnå anerkendelse som adelsmand. Under andre vidnesbyrd henviser han tillige til nogle trykte værker, således til Balthasar Kindermanns (Elbsvaneordens Kurandor) »Das Buch der Redlichen«, som udkom 1664, og til Johann Rists »Monatsgespräche« (1663–70). Disse værker indeholder imidlertid kun rosende omtale af digteren, først og fremmest i hyldestidige. I et postskriptum til afskriften hedder det: »Bitte den von Ihrer Königl. Maj. der Königin Herrn Fater Herzog Georg meinem Vateren erteilten Pas widerzusenden«, hvilket må opfattes som en yderligere bekræftelse på, at Hövelen gennem dette brev, måske med hjælp af dronningen, Sofie Amalie af Braunschweig, har forsøgt at opnå anerkendelse. At brevet heller ikke kan være udstedt gennem en hofpfalzgreve, fremgår af en sammenligning med to våbenbreve fra samme tid, udstedt af Johann Rist og aftrykt af D. Detlefsen (se note 7). 9) Se note 13. 10) Niedersächsisches Staatsarchiv, Wolfenbüttel, Prozessesakte 7 Alt H 542. Enkens supplik er dateret i Horneburg den 28. december 1640. Pengene var ifølge obligationen af juli 1636 (bekræftet afskrift

af 7. juli 1659 af notar Jacob Rotenburg i Hamburg) lånt dels til begravelse af broderen Matthias Werner von Saldern (am Thonaustrom für dreyen Jahren), dels til bisættelse af søsteren Margrethe Ilse i Braunschweig. 11) T. Bundgaard Lassen og Lars Nielsen, Brande Sogns Historie, 1942, s. 89. 12) Meddelt af Niedersächsisches Staatsarchiv, Wolfenbüttel. Landsbyen er nu en del af byen Salzgitter. Navnet »Hövel« forekommer dog ikke i listerne over landsbyens beboere ca. 1600. 13) Oplysningen om begravelsen i Horneburg stammer fra digterens selvbiografi. På en forespørgsel har Ev.-luth. Kirchengemeinde, Horneburg/Niederelbe, meddelt følgende udtog af kirkebøgerne: »Anno 1640 sind begraben ... Nr. 16. d. 21. September ... Rittmeister Hanss Hövel« og »Anno 1661 sind begraben ... Nr. 17 d. 12. August S. Rittmeister Hövelss Wittwe«. 14) Se note 10. Det fremgår af en vedlagt regnskabsoversigt pr. St. Hansdag 1659, at i tiden 1646–51 havde enken modtaget over 326 rigsdaler, men da gælden skulle forrentes med 6 %, var den i mellemtiden vokset, og slutopgørelsen lød på 348 rigsdaler, hvortil kom yderligere renter for den resterende tid. 15) Meddelt af Niedersächsisches Staatsarchiv, Bückeburg. De eksisterende slægtsoversigter, således G. L. E. v. Post, Wilhelm Mauritz von Post, hans förfäder samt descendenter, Stockholm 1921, indeholder ikke de personer, som er anført blandt Hövelens mødrener aner. 16) Det samme gælder måske forbindelsen med familien von Saldern. Ifølge ligprædiken over Anna Maria von Saldern (1603–36) var hendes bestemor på fædrene side Lucia von Knesebek, der kan være en nær slægtning af den Apollonia von Knesebek, der anføres i den hövelenske slægtsoversigt. Fritz Roth, Restlose Auswertung von Leichenpredigten, I, 1959, nr. 584. 17) Brev af 30. maj 1662 til hertug August af Braunschweig-Lüneburg (se procesakterne note 8). C. v. H. opræder i brevet »nomine cohæredum«, moderen henviser i øvrigt i sine ansøgninger til sine børn. Af andre slægtens medlemmer kan foruden de af Werner nævnte peges på en Berendt Hövel, der 17. marts 1679 sammen med fem andre, der gennem længere tid havde været i svensk fangenskab, indgav en supplik om løngodtgørelse (RA, Krigskancelliet, Suppliker 1679). 18) Universitetsmatriklen er gået tabt, se Karlheinz Goldmann, Verzeichnis der Hochschulen, 1967, s. 311. 19) Werner har fejlagtigt læst »Hamburg« i stedet for »Horneburg«. At morbroderen blot kaldes »Bremer«, antagelig efter sit hjemsted, tyder ikke på, at han har været adelig. I øvrigt omtales Hans Bremer 1647 som hertugens kammertjener, se: Christian IV's egenhændige Breve, VI, s. 252. I 1634 var en Hans Bremer hertugens fyrbøder (sammesteds, III, s. 270). 20) I sit værk »Candorins vollkommener teutsche Gesandte«, som blev trykt i Frankfurt a. M. 1679, beretter Hövelen, at han for 24 år siden i Münster, Osnabrück og senere andre steder havde været i forbindelse med en række fremragende gesandter. Dette kunne tyde på, at han har været med ved de langtrukne fredsforhandlinger, som gik forud for afslutningen på den 30-årige krig. Måske står det i forbindelse med hans tjeneste hos den svenske resident Vincens Möller i Hamburg, som også nævnes blandt de mange diplomater, Hövelen har mødt. Blandt de andre er Rebolledo, Antonio da Silva e Sousa (af H. kaldet Silvasusa), Charles Dubois d'Avangour (af H. kaldet Davantcourt), Chanut, Salvius, Erskein, Mörner, Sparre, Christian Pentz, Sehested, Reinking og Nastokin fra Rusland, overvejende folk, som Hövelen kan have truffet under sit ophold i Holsten og Sverige. Sml. Repertorium der diplomatischen Vertreter aller Länder, I (1648–1715). 21) Henrik Bornemanns ligprædiken over Otte Skeel, 1699, s. 102 f. 22) Danske Magazin 5:I, s. 373. 23) Werner har sikkert ret i sin formodning, at Hövelen er forfatter til håndskriftet GKS 2667, 4° i Det kgl. Bibliotek, idet både indholdet og håndskriften peger på H. som ophavsmand. 24) RA, Klevenfelds samlinger, pk. 41. 25) Nærmere

omtale af værket hos Werner i Pers. hist. Tidsskr. 11:1, s. 227 f. 26) Se note 7. 27) Se note 5 og 8. 28) Ifølge kgl. forordning af 29/11 1641 var det forbudt adelige kvinder at gifte sig med uadelige. Overtrædelse af forbudet medførte fuldstændig fortabelse af adelskab (V. A. Secher, Corpus constitutionum Daniæ V, s. 103 f.). 29) Archibald Douglas, Robert Douglas, 1957, s. 142 f. Robert Douglas opholdt sig her i efteråret 1650, da han var på vej hjem til Sverige fra sin post som generalguvernør i Ulm. I det anførte værk nævnes Hövelen kun i forbindelse med en henvisning til Werners artikel (s. 315). 30) Werner i Persh. T. 11:1, s. 229 og de der anførte kilder. 31) Elgenstierna VIII, s. 185 f. 32) Dette kan skyldes en forkert tidsangivelse hos Ph. v. Zesen, der ikke synes at have været pålidelig i den henseende (venligst meddelt af Dr. Herbert Blume i Braunschweig, der arbejder på en afhandling om Ph. v. Z. Samme oplyser, at H., der i dette selskab havde navnet *Der Höfliche*, har fået trykt et digt i Ph. v. Zesens Das Hochdeutsche helikonische Rosentahl, Amsterdam 1669, s. 54 f.). 33) Se note 10. I brevet, som er stilet til hertug August af Br.-L., henviser Hövelen bl. a. til, at han »nicht sonder swäre unkosten und schaden aus Sweden und Dänmarck hergereiset«, og han fik da også fyrsteligt mandat om gældens betaling (dat. 16/6 1662). 34) Kirkebøgerne begynder først 1669 (venligst meddelt af Stadtarchiv Braunschweig). 35) Sign. D II, 119. 36) Der Kaiserl. Freien Reichsstadt Lübeck, bl. K II. 37) Hans Freuden-Trauer Schauspiele Entwurf, 1664, 1. del har en fortale, dat. i Braunschweig $\frac{25}{15}$ /3 1664, mens fortalen til 2. del er dat. sammesteds $\frac{24}{14}$ /7 1664, til Candorins Abgefasstes Geschichtspihl-Üben, 1665, i Lübeck 19/1 1665, til hans værk om Hamburg sammesteds 31/12 1667 og om Lüneburg sammesteds 29/8 1668. 38) Candorins Bemærkede weitaus-sähende Wunder über Wunder, samt den neuen Stern-Erscheinungen, welche unter andren nu für dem jüngsten Tage sich gebäbene Zeighen künfftigen grossen Geheimnis-Jare 1666 ... entworfen wärden. Lübeck 1665. Forordet er dateret 21. april 1665 og bogen er tilegnet en række navngivne borgere i Braunschweig. Jeg har benyttet et eksemplar i Herzog-August-Bibliothek i Wolfenbüttel. 39) Fr. Chr. Schönau, Samling af Danske lærde Fruentimmer, 1753, s. 270. 40) RA, Rentekammeret: reviderede regnskaber. Odense og Rugaard amter. Kons., familie- og folkeskatregnskaber 1672-74, fol. 80v, 100v. 41) Landsarkivet for Fyn, Odense, Fynbo landstings skøde- og panteprotokol VI, fol. 21v. 42) Sammest. V, fol. 49v, sml. VI, fol. 265v. H. optræder endnu en gang i samme protokol, nemlig som underskriver af et brev, dat. Quitzovsholm, den 4. nov. 1683, ang. en sag vedr. arven efter Birgitte Gjøe (fol. 311r). 43) RA, Rentekammeret: rev. regnskaber, Koldingshus amt. Ekstraskatte-regnskaber 1676-86. Om Brandholm, se Trap, 5. udg. VIII, s. 1076. 44) Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg, Landstingets skøde- og panteprotokol (B 24-649) fol. 2. Skødet er uden specificeret jordebog, underskrevet af Preben Brahe, Henrik Juel og udstederen (venligst meddelt af arkivet). 45) Se note 43. 46) RA, Rentekammeret 2211.47. Kgl. res. af 25/5 1687. 47) LA, Viborg, Landstingets skøde- og panteprotokol (B 24-652) fol. 89. Skødet underskrevet af udstederen, Sibylle Gjøe, Preben Brahe og Henrik Juel (venligst meddelt af arkivet). 48) RA, Rentekammeret. 2211.48. Kgl. res. af 24/7 1688. 49) Se note 11. 50) D II, 67. 51) D II, 71. 52) Det kgl. Biblioteks eksemplar mangler portrættet, men det findes i et eksemplar i Staats- und Universitätsbibliothek i Göttingen. Det er også beskrevet hos P. B. C. Westergård, Danske Portrætter I, 1930, s. 793 (nr. 5600). 53) Se note 3. 54) Beskrevet efter Danm. Adels Aarbog 1896, s. 140. 55) Som eksempel kan nævnes slægten Monrads väben. For bistand i heraldiske spørgsmål skylder jeg tak til arkivar Nils G. Bartholdy.

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek drives af foreningen Danske Slægtsforskere. Det er et special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv, blandt andet omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Slægtsforskernes Bibliotek:
<http://bibliotek.dis-danmark.dk>

Foreningen Danske Slægtsforskere:
www.slægtogdata.dk

Bemærk, at biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. Når det drejer sig om ældre værker, hvor ophavsretten er udløbet, kan du frit downloade og anvende PDF-filen.

Drejer det sig om værker, som er omfattet af ophavsret, skal du være opmærksom på, at PDF-filen kun er til rent personlig brug.